

Ny verdenskrig og krisetid for undervannsbåtvåpenet

Da Tyskland angrep Norge 9. april 1940 hadde undervannsbåtvåpenet dårlig og til dels utrangert materiell til disposisjon. Under kampene som fulgte spilte UVB-Våpenet en heller ubetydelig rolle. De fleste ubåtene ble tatt av tyskerne uten kamp: B 6 i Florø, B 4 i Horten, B 2 og B 5 i Kristiansand. Tre ubåter befant seg i Oslofjorden 9. april. A 2 ble beskutt og overgav seg, mens A 3 og A 4 ble senket av egen besetning for å hindre at tyskerne overtok båtene. På dette tidspunktet var A-klassen blant verdens eldste operative ubåter. B 1 og B 3 befant seg i Nord-Norge. B 3 prøvde å komme seg over til England, men en eksplosjon i batteriene tvang ubåten tilbake til Norge, hvor den ble senket av besetningen. Om bord på B 1 i Ofoten var F. T. Melsom skipssjef. Besetningen senket selv båten 13. april da den ble innesperret av tyske flåtestyrker. I mai 1940 ble britiske styrker landsatt i Bogen. Besetningen, som i mellomtiden hadde søkt tilflukt i Tromsø, vendte tilbake til B 1 og hevet den 11. mai. Ubåten ble reparert i Tromsø og patruljerte i Varangerfjorden, før Melsom 8. juni førte den via Færøyene til Storbritannia. På en måned var det norske undervannsbåtvåpenet dermed redusert til én operativ ubåt.

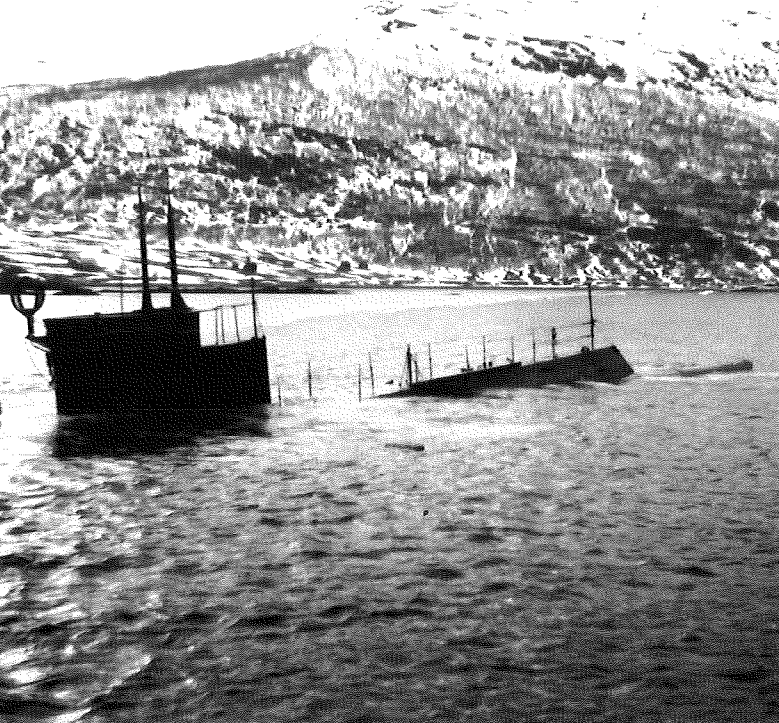
Den skotske havnebyen Dundee ble base for de norske ubåtene under 2. verdenskrig. «Gudene skal vite at det ikke var noen pen by. Men hva Dundee hadde å by på, delte den med alle marinefolkene som kom dit», forteller ubåtinspektør Harald Rønneberg. I tillegg ble Lerwick på Shetland brukt som forsyningsbase.

De norske besetningene i Dundee tilhørte en internasjonal flotilje av «hollendere og franskmenn, briter, nordmenn og polakker i skjønn forening». Storbritannias hensikt var å gjennomføre en krigs- og handelsblokade av Norge. Det norske UVB-Våpenet fikk derfor etter hvert i oppgave å overvåke og angripe fiendtlig skipstrafikk i norske farvann. Større tyske krigsskip, som Tirpitz, befant

B 1 i Skottland under krigen.

B 1 in Scotland during the World War II.

B 1 i Ofoten, april 1940.

B 1 in Ofoten, April 1940

seg i nordområdene og truet konvoiene til Murmansk. I tillegg skulle ubåtene frakte agenter og sabotører mellom Storbritannia og Norge.

B 1 var umoderne. Den var stasjonert i Rothesay på vestsiden av Skottland, og ble brukt til skolebåt for nye norske ubåtmannskaper og målfartøy for britiske krigsskip på øvelse. Slik bidro den til å frigjøre britiske ubåter til krigstjeneste. B 1 ble noe modernisert sommeren 1940 og utrustet med ASDIC. Det hadde ingen norske ubåter hatt tidligere. Under en batterieksplasjon om bord 8. august 1941 omkom to personer.

En strøm av flyktninger fra Norge høsten 1940 og våren 1941 gav Marinen og undervannsbåtvåpenet nye besetninger. Også sjøfolk i handelsflåten avmønstret for å melde seg til Marinen. Under krigen overtok Marinen tre ubåter fra Storbritannia i henhold til Militæravtalen mellom de to landene; Uredd (1941), Ula (1943) og Utsira (1944). De omtales i dag som U-klassen i undervannsbåtvåpenet. Betingelsene i militæravtalen var at Norge skulle overta britiske krigsskip, bemanne dem med norsk personell og

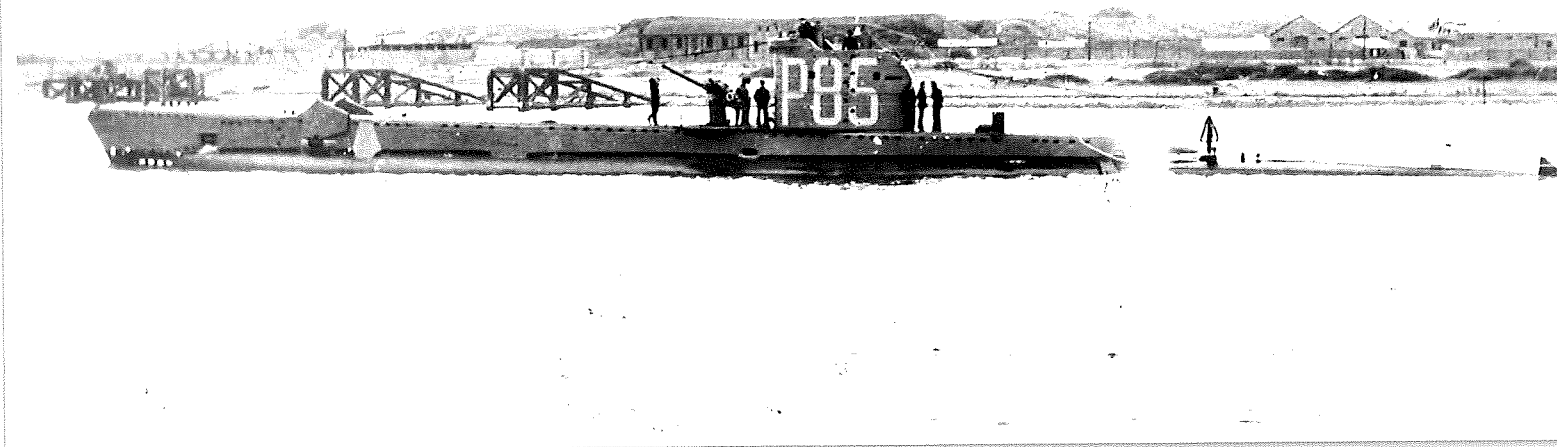
seile dem under norsk flagg, men under britisk overkommando.

De britiske ubåtene som UVB-Våpnet overtok i Dundee var utstyrt med sonar og hadde en besetning på rundt 40 mann. De hadde seks torpedoer om bord.

En eldre jenteskole i Dundee, Mayfield, ble omgjort til officersmesse. Mannskapene var innkvartert i et tidligere varelager der de sov i hengekøyer. Etter uker i sjøen følte det som luksus å komme til Dundee og få dusjet. Mellom krigstokt i norske farvann kunne besetningene slappe av, og i byen var det dans «ofte flere ganger i uken, for at vi skulle treffe byens unge piker. Antall ekteskap inngått i Dundee mellom skotske jenter og norske gaster vitner bedre enn noe annet om at vi virkelig møtte dem», forteller Rønneberg.

Løytnant Røren hadde erfaring som sjef for B 1 i Rothesay da han 7. desember 1941 heiste kommandoen på den britiske ubåten som fikk navnet Uredd. Sjefen for Sjøforsvarets overkommando, admiral E. Corneliusen, var til stede. Uredd utførte flere patruljer langs norskekysten og i nordområdene for å observere fiendtlig aktivitet. Hilmar Eidesund fortalte at oppgaven var å «gå inn i trange farvann som ikke tyskerne drømte om at en ubåt kunne gå og operere». Etter det første toktet skrev sjefen for ubåtflo-tiljen i Dundee: «Ved ankomst Dundee var fartøyet meget rent innenbords og skiller seg fordelaktig ut fra britiske undervannsbåter i så henseende ... og det ble utvist stor iver under patruljen». Et tokt varte gjerne flere uker. Ubåten gikk da neddykket om dagen og oppdykket om natten. «Vi hadde en senkning på Stadtlandet», forteller Eidesund. «Vi skjøt fire torpedoer og en av dem traff. Det var et viktig skip, det var et forsyningskip som skulle til Trondheim med ubåtmateriell. De sa at den skulle være på 7000 tonn og ha en besetning på 250 mann.»

Den 5. februar 1943 skulle Uredd til Bodø-området. Om bord var 42 personer; ubåtbetsetningen på 32, tre briter utlånt fra Royal Navy, seks menn fra kompani Linge og en norsk agent fra britiske Secret Intelligence Service. Blant mannskapet var Nicolai Martin Kaurstrand fra Sund utenfor Bergen. Ved krigsutbruddet seilte han på Westfal-Larsens Brandanger som i august 1940 ble torpedert. Kaurstrand overlevde og meldt seg til ny tjeneste

Utsira.

på eskortejageren KNM Bath. På ny opplevde Kaurstrand å bli senket da Bath gikk ned i konvoitjeneste 19. august 1941. Skipssjef på Bath var for øvrig Melsom som førte B 1 over til Storbritannia i juni 1940. Kaurstrand gav seg imidlertid ikke og kom inn i UVB-Våpenet og om bord på Uredd. Denne gang kom Kaurstrand ikke tilbake. Uredd nådde nemlig aldri frem til bestemmelsesstedet. Hele besetningen omkom. Brått var nærmere $\frac{3}{4}$ av det norske ubåtpersonellet i Storbritannia gått tapt. Vraket av Uredd ble først funnet i 1985. Det viste seg at ubåten hadde kommet inn i et ukjent tysk minefelt. Det er den eneste norske ubåten som er gått tapt i løpet av de 100 årene det norske undervannsbåtvåpenet har eksistert. Vraket av Uredd er i dag erklært som krigsgrav og i 1987 avduket kong Olav et minnesmerke over forliset ved Gildeskål.

Den 28. mars 1943 overtok Marinen nok en ubåt i

nærvær av kong Haakon. Den fikk navnet Ula og var en båt av U-klassen. Ulas skipssjefer under krigen var Sigurd Valvatne og Reidar Michael Sars. Det var ikke enkelt å samle besetning til ubåtene etter tapet av Uredd, forteller Eidesund. De som meldte seg fikk gjøre tjeneste, men «vi måtte ta av folk og sette dem i land det forekom jo, av nervepresset».

I august 1944 overvar kronprins Olav seremonien da kommandoen ble heist på den tredje og siste av ubåtene den norske Marinen fikk overta under krigen. Den ble døpt Utsira og gjennomførte fire tokt før freden, forteller at det var spent stemning om bord før angrep. Mannskapet «gikk mer eller mindre i bare sokker, sånn at de gikk lydløst og da kunne de løpe. Jeg husker et av de siste angrepene med Utsira. Der fikk vi synkeminene nokså nær». Ved dokking i Dundee viste det seg at «skipssiden

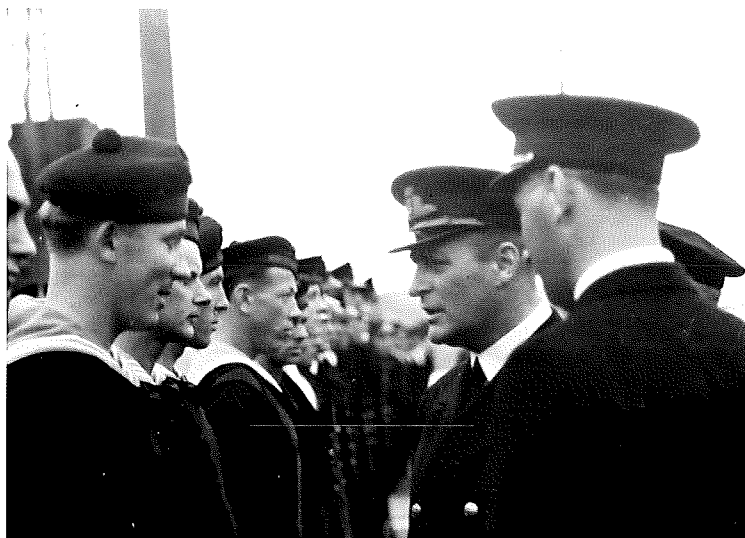
var trykket inn flere steder nedover. Så de synkeminene hadde vært temmelig nær». I følge Valvatne var det få tilfeller av panikk blant besetningene i de tilfellene ubåtene ble jaget av overflatefartøy. Mens Eidesund forteller om spent stemning om bord: «man får jo litt nerver i kroppen når man sitter og hører at asdic vakten melder den posisjon sånn og sånn. Man følger jo med vet du. Det hadde vært mye bedre om vi ikke hadde hørt det, men sånn var det». Når en av ubåtene kom hjem til Dundee etter patrulje var det skikk å kaste den skitneste av mannskapet over bord. "Ja så heiste vi et sånt dødning flagg opp med den u-en og dolken hvis vi hadde senket en ubåt og en strek hvis vi hadde senket en handelsbåt og så videre. Det var Jolly Roger. Det måtte vi ha opp».

Totalt utførte de tre ubåtene 25 tokt av flere ukers varighet og gjennomførte 22 angrep på fiendtlige skip. Syv handelsskip, ett eskortefartøy og en ubåt ble senket. I tillegg ble ett tankskip skadet og tre oppdrag med ilandsetting av sabotører utført. Krigsinnsatsen var en oppreisning for 9. april 1940 og demonstrerte viktigheten av undervannsbåtvåpenet.

I mai 1945 var Norge i frigjøringsrus. Ubåtmannskapene fikk ikke ta del i feiringen. «Mange sier at det var vår frigjøring men det var ikke vår frigjøring det, det var de som var hjemme sin frigjøring. Vi måtte jo bare fortsette der vi var», fortalte Eidesund. Da de norske ubåtbesetningene forlot Dundee i 1945 ble følgende dikt trykket i byens lokalavis:

*The time has come for them to go,
the godsons of our fair Dundee.
Right proud it was we were to know,
the men who served beneath the sea. (...)*

*Full many Dundee-hearts beat fast.
Although their owners stayed ashore,
until each sub, came home at last,
and grieved when some would come no more.*

Kronprins Olav inspiserer mannskapet om bord i Utsira.

Crown Prince Olav inspects the crew on board the Utsira.

Radiorommet, Ula.

The radio room of the Ula.

Ula.

A NEW WORLD WAR AND TIME OF CRISIS FOR THE SUBMARINE BRANCH

When Germany attacked Norway, 9 April 1940, the Submarine Branch only had poor and decommissioned equipment at its disposal. In the battles that followed, in the wake of the invasion the Submarine Branch played a rather insignificant role. Most submarines were quickly seized by the Germans without resistance: The B 6 in Florø, the B 4 in Horten, the B 2 and the B 5 in Kristiansand. Three submarines were positioned in the Oslo Fjord on 9 April. The A 2 came under fire and surrendered, while A 3 and A 4 were sunk by their own crews to prevent the Germans from seizing the boats. B 1 and B 3 were in Northern Norway. The B 3 tried to get to England, but an explosion in the batteries forced the boat to return to Norway. There, it was sunk by the crew. The commander on board the B 1 in the Ofoten Fjord was Christian F. T. Melsom. The crew themselves sunk the submarine on 13

April, when the boat had been trapped by German naval forces. In May 1940, British forces landed in Bogen. The crew, who in the meantime had sought refuge in Tromsø, returned to the B1 and raised it on 11 May. The submarine was repaired in Tromsø and patrolled the Varanger Fjord, until Melsom, on 8 June, took it to Great Britain by way of the Faroe Islands. Hence, within a month the Submarine Branch had been reduced to one operational submarine.

The Scottish seaport town of Dundee became submarine base for the Norwegian submarines during World War II. "The gods should know that this was not a pretty city. But what Dundee had to offer, it shared with all the navy people who arrived there", the submarine inspector Harald Rønneberg tells. In addition, Lerwick on the Shetland Islands was used as a supply base.

The Norwegian submarine crews in Dundee belonged

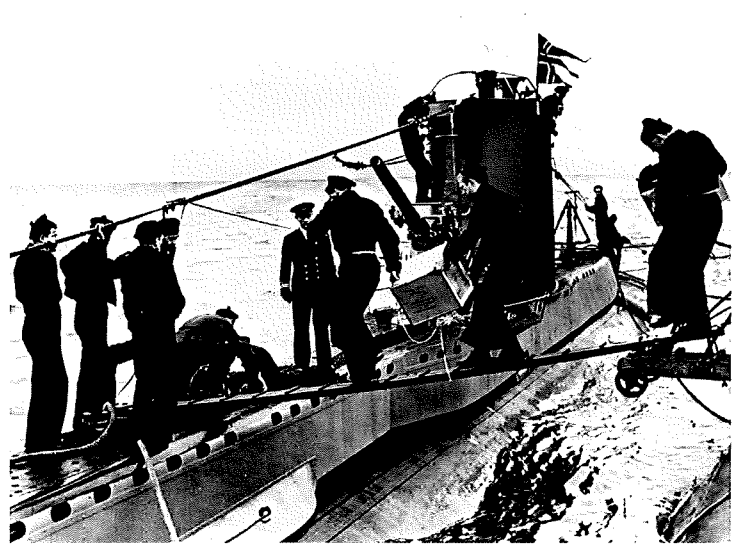
Tårnet til B 1 er i dag minnesmerke over tapte ubåt-besetninger.

Today the tower of the B 1 is a memorial of fallen submarine sailors

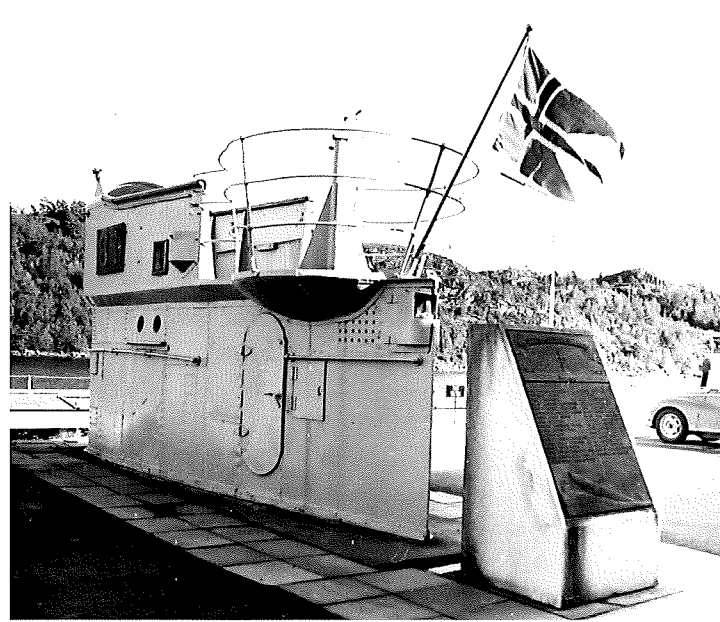
Ved roret i Ula.

At the rudder of the Ula.

Ula får proviant om bord.

Ula receives food supplies.

Tårnet til B 1.

The tower of the B 1.

Vraket av Uredd.

The wreck of the Uredd.

to an international flotilla consisting of "Dutchmen and Frenchmen, Britons, Norwegians and Poles all united". The military strategy of Great Britain, in relation to occupied Norway, was to control and attack enemy shipping along the Norwegian coast and ships sailing to and from Norway. After a while, the Norwegian Submarine Branch was, therefore, assigned to monitoring and attacking enemy shipping in Norwegian waters. During World War II, these waters were important in the battle at sea. For instance, major German warships such as the Tirpitz operated in Northern waters and threatened the convoys to Murmansk. In addition, the submarine would carry saboteurs and agents across the North Sea.

B 1 was outdated. It was stationed in Rothesay on the western coast of Scotland, and was used as a school ship for new submarine crews. It also served as a target vessel for British warships on exercise. This helped to release British submarines for war duty. B 1 became somewhat modernized during the summer of 1940. Unlike any Norwegian submarine previously, B 1 was equipped with AS-DIC. As a result of a battery explosion on 8 August 1941, two people were killed.

A stream of refugees from Norway in the autumn of

Ubåtsjef Valvatne ved periskopet ombord i Utsira.

Submarine commander Valvatne at the periscope on board the Utsira.

1940 and spring 1941, provided the Navy and the Submarine Branch with new crews. Even sailors in the merchant fleet signed off to join the Navy. In accordance with the Military Agreement between the two countries, Norway took over three submarines from Great Britain: 'Uredd' (1941), 'Ula' (1943) and 'Utsira' (1944) during the war. They were referred to as the U-class in the submarine service.

An old girls' school in Dundee, Mayfield, was converted into an officers' mess. The crew was lodged in a former storehouse where they slept in hammocks. After spending weeks at sea, it felt like luxury to arrive at Dundee and have a shower. Between war missions in Norwegian waters, the crew had a chance to relax and dance in the town "often several times a week, so that we would meet the young girls of the city. The number of marriages between Scottish girls and Norwegian Navy men is the best testimony of the fact that we really met them," Rønneberg says.

The British submarines, taken over by the Submarine Branch in Dundee, were equipped with sonar and had a crew of around 40. They had six torpedoes.

Lieutenant Røren had experience as commander of the B 1 in Rothesay when he, on 7 December 1941, took com-

Besetningen på Uredd marsjerer om bord.

The crew of the Uredd embarking.

mand of the former British submarine, renamed Uredd. The Commander-in-Chief of the Navy High Command, Admiral E. Corneliusen, was present. Uredd carried out several patrols along the Norwegian coast and in the northern areas to monitor enemy activity. Hilmar Eidesund said that the task was to "enter narrow waters where the Germans would never imagine that a submarine could go and operate". After the first raid the head of the submarine flotilla in Dundee stated: "Arriving in Dundee the vessel was very clean on the inside and stands out favourably from British submarines in that regard, and much eagerness was displayed during the patrol." Missions usu-

ally lasted several weeks. The submarine would then stay submerged during the day and surface at nights. "We had one sinking at Stadtlandet", Eidesund says. "We fired four torpedoes and one of them hit. It was an important ship, a supply ship heading towards Trondheim with submarine materials. They said it was a 7000 ton ship and had a crew of 250 men.

On 5 February 1943, the Uredd was going to the Bodø area. On board were 42 persons: the submarine crew of 32, three Britons on loan from The Royal Navy, six men from The Norwegian Independent Company 1 (Kompani Linge) and a Norwegian from the British Secret Intelli-

gence Service. Among the crew was Nicolai Martin Kaurstrand from Sund outside Bergen. At the outbreak of war he sailed on Westfal-Larsen's Brandanger, which was torpedoed in August 1940. Kaurstrand survived and enlisted in the Navy to serve on board the escort destroyer KNM Bath. On 19 August 1941, Kaurstrand once more survived a sinking when the Bath went down while on convoy duty. The commander of the Bath happened to be Melsom, who took the B 1 across the North Sea in June 1940. Kaurstrand, however, did not give up and joined the Submarine Branch and Uredd. But this time he never returned, because Uredd failed to reach its destination. The whole crew perished. At one stroke the Submarine Branch had lost nearly ¾ of its Norwegian personnel in Great Britain.

The wreck of Uredd was not found until 1985. It turned out that the submarine had entered an unknown German mine field. It is the only Norwegian submarine lost in the 100 year history of the Submarine Branch. Today the wreckage of the Uredd is declared a war grave and in 1987 King Olav unveiled a monument commemorating the loss of the submarine off Gildeskål.

On 28 March 1943, the Navy took over another submarine in the presence of King Haakon. It was named Ula and was a boat of the U-class. Reidar Michael Sars and Sigurd Valvatne were the commanders of the Ula. "It was not easy to collect a crew to the submarines after the loss of Uredd", Eidesund tells. Those who volunteered were accepted, but "we were forced to let people go and put them on land, due to the mental pressure".

In August 1944, Crown Prince Olav was present when the third and last of the submarines was commissioned by the Norwegian Navy in Great Britain. It was given the name Utsira and completed four missions before the end of the war. Valvatne tells us that it was tense on board before an attack. The crew "more or less walked around in socks, so that they could walk silently and hence run. I remember one of the last attacks with Utsira. We would then get the depth charges pretty close". During docking in Dundee it turned out that "the ship side had been smashed in several places downwards. So the depth charges had been pretty close".

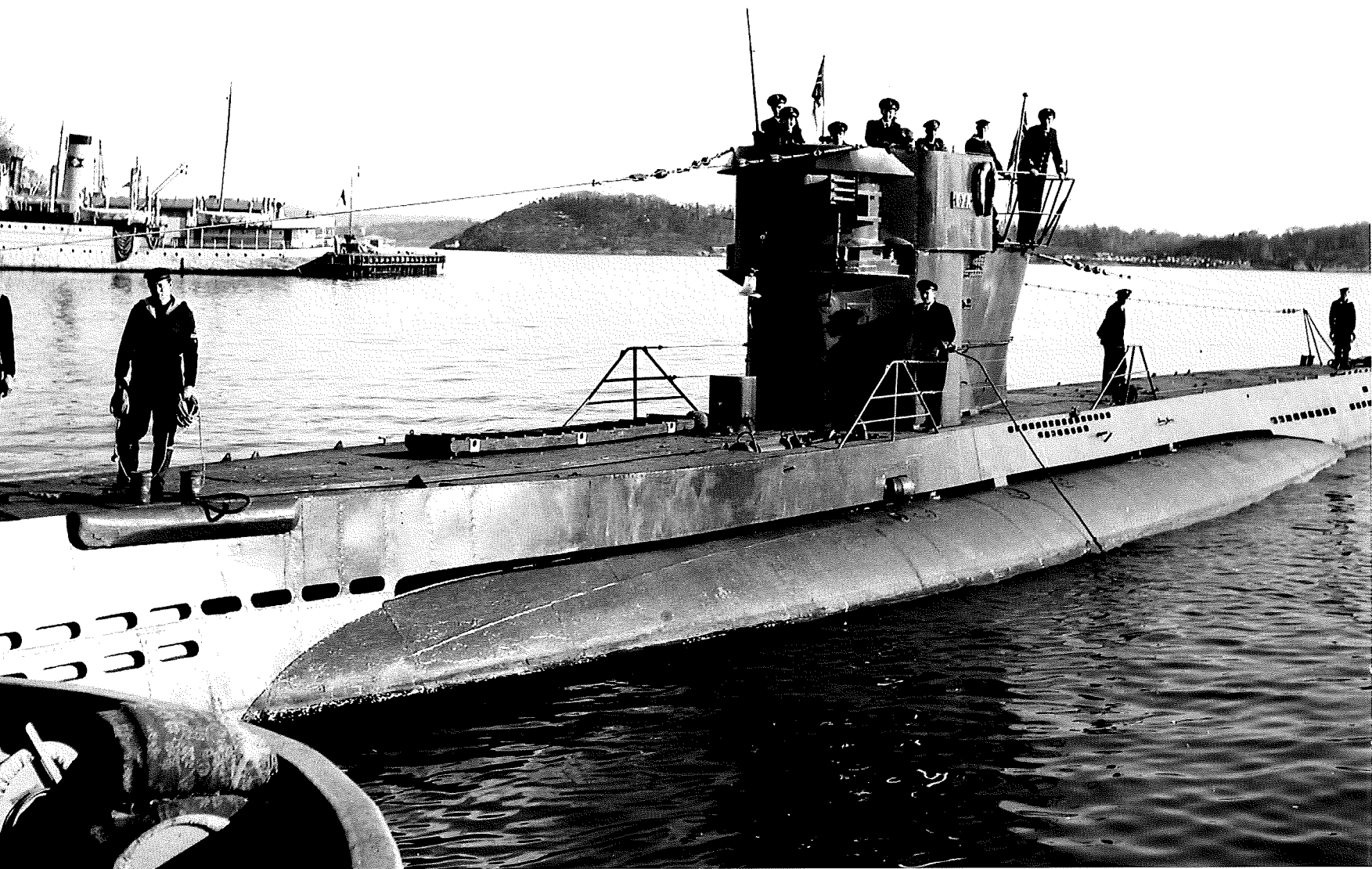
According to Valvatne, there were a few cases of panic among the crew when the submarines were chased by a surface vessel. Eidesund also tells about a tense atmosphere on board: "one does get a few nerves when one sits listening to the man on ASDIC watch reporting this and that position. You do pay attention, you know. It would have been much better if we hadn't heard it, but that's the way it is." It was customary when one of the submarines returned to Dundee after a patrol, to throw the dirtiest crew member over board. "Yes, and then we would raise this skull and crossbones flag with the u and dagger if we had sunk a u-boat and a line if we had sunk a merchant ship and so on. It was Jolly Roger. We had to have it up."

In total the three submarines carried out 25 patrol missions, lasting several weeks and attacking enemy ships 22 times. Seven merchant vessels, one escort ship and a submarine were sunk. In addition a tanker was damaged, and three missions involving the landing of saboteurs were carried out. After the humiliations of 9 April 1940 the war effort served to restore the credibility of Norway's armed forces and demonstrated the importance of the Submarine Branch.

In May 1945, Norway was celebrating its liberation. The submarine crews, however, did not get the chance to participate in the celebrations. "It is said by many that it was our liberation, but that was not our liberation, rather the liberation of those back home. We just had to continue where we were", Eidesund says. When the Norwegian submarine crews left Dundee in 1945 the following poem was printed in the local newspaper:

*The time has come for them to go,
the godsons of our fair Dundee.
Right proud it was we were to know,
the men who served beneath the sea. (...)*

*Full many Dundee-hearts beat fast.
Although their owners stayed ashore,
until each sub, came home at last,
and grieved when some would come no more.*

Kya i Oslo (1956).
Kya in Oslo (1956).